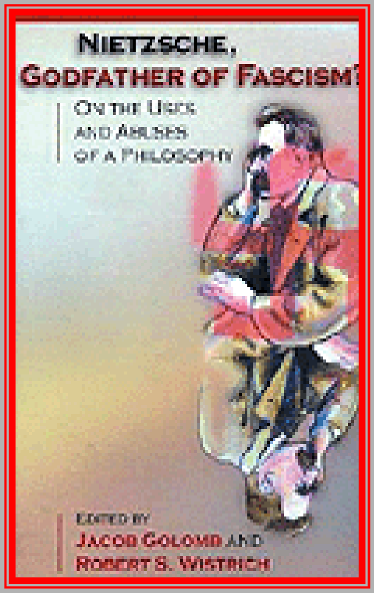

ئایا نیچه باوكی رووحیی فاشیزمه؟

(جاكۆب گۆڵۆمب و رۆبەرت .س. وێستەریچ)
وەرگێڕانی لەعەرەبییەوە: كامیل محەمەد قەرەداغی

کۆمەڵێك فەیلەسوف ونوسەری زانکۆجیاوازەکانی جیهان بەشدارییان لەنوسینی ئەم کتێبەدا کردووە, کە ژمارەیان لە(١٥)کەس کەمتر نییە. لەنێوانیاندا (دانییڵ. و .کۆنوی)ی پرۆفیسۆری فەلسەفە زانکۆی پەنسلڤانیای وڵاتەیەکگرتووەکانی ئەمریکا , کە لەبواری فەلسەفەی سیاسیی سەدەی بیستەمدا پسپۆرە و (نیچە و سیاسەت – و –یارییە مەترسیدارەکەی نیچە) دووانی گرنگترین کتێبەکانی ئەون. جگە لەویش (ستانلی کۆرت گۆڵد)ی پرۆفیسۆری زمانی ئەڵمانی و وێژەی بەراوردکاریی زانکۆی برنستۆنیش بەشداریی کردووە.

یەکێکی بڵاوکەرەوەکانیش بریتییە لە پرۆفیسۆر (جاکۆب کۆڵۆمب)ی نوسەری کتێبەناودارەکەی"گەڕان بەدووای پاکیو رەسەنایەتیدا–شیکردنەوەی وردی دەروونییانەی دەستەڵات لەلای نیچە و کتێبی"جولەکە و دژایەتیکردنی سامیزم: رقێکی دێرین" یشی نوسیوە.

یەکێکی تر لە ناونیشانەکانی ئەو کتێبە لەژێرناوی"نیچە و هێتلەر"دایە , کە پرۆفیسۆر "ئەلیکسەندەر نیهاماس"نوسیویەتی, ئەلیکسەندەر پرۆفیسۆری فەلسەفەیە لەزانکۆی برنستۆن.

هەر لە سەرەتاوە کتێبەکە ئەم پرسیارە دەوروژێنێ: ئایا پەیوەندییەك لەنێوان نیچە و فاشیزم دا هەیە؟ئایا دەکرێ فەیلەسوفێکی لەپایەی نیچەدا پەیوەندیەکی بە ئایدیۆلۆژیایەکی فاشیستانە, یان تاوانکارانەوە هەبێت؟

ئەوەشتێکی زانراو و روونە کە ئەو بیرۆکە بنچینەییەی نیچە جەختی کردۆتەسەری بریتییە لە ئازادیی تاکەکەسی و پێویستیی ئەوەی کە دەبێ مرۆڤ خۆی ئایندەو چارەنووسی بریار لێبدات, لەبەرئەوە بەوە تۆمەتباریان کرد کە کەسێکە لەرووی هزر و ئاراستەوە ئەرستۆکرات و رادیکاڵە.لەبەرئەوەی ئەو رقی لە کەلتووری جەماوەری بووە , و پێیووتووە کەلتوری(مێگەل) بۆیە ئەو پێشبینیی ئەوەی کردووە کە رۆژێك لەرۆژان سەردەمی "سوپەرمان"بێتەئاراوە: واتە ئەو کەسەباڵادانسقەیەی کە ئاستی ئەم مرۆڤەی ئێستە تێدەپەرێنێت.

کەواتە ئایا پەیوەندیی فەیلەسوفێکی وا بەو بزووتنەوەی نازیزمەوە چییە کە جاران یاریی بە ئاوەزی جەماوەرەوە کردووە و بەرەو هێنانەدیی ئامانجە شۆڤێنییەکانی خۆی ئاراستەی پێگرتووە؟ پەیوەندیی ئەو بەو ئایدیۆلۆژیایەوە چییە کە کەسێتیی تاك دەسرێتەوە و پرۆسەی مێشك شۆرینەوەشی بۆدەکات؟

بەڵام هەندێ راستییش هەن نابێت فەرامۆشیان بکەین: چونکە لەساڵی(١٩٣٤)دا هیتلەر سەردانی ئەرشیفی تایبەت بەهزری نیچە دەکات لەشاری (ڤایمار), لەوێ (ئەلیزابیت نیچە)ی خوشکی فەیلەسوف دەبینێ کە چووەتە ساڵەوە. وێنەیەکی بەناوبانگ هەیە ئەو سەردانە نەمر دەکات, تیایدا نیچە تەوقە لەگەڵ ئەلیزابێت نیچەدا دەکات و وەك رێزێك بۆ یادی براکەی کە لە سەرەتای ساڵی(١٩٠٠)دا مردووە دەنوشتێتەوە.

بەڵام ئایا ئەوە بەسە بۆئەوەی کەبڵێین نیچە و هیتلەر یەك شتن؟ لەراستیدا ئامانجی ئەو سەردانە تەنها بۆ پروپاگەندەبووە و هیچی تر! چونکە میدیای نازیزم"یان ناسیۆنالیزمی سۆشیالیستی" پێویستی بەوە هەبووە کە برێکی زیاتر گەورە رۆشنبیرەکانی ئەڵمان بەلای خۆیدا دابین بکات, بەزیندوو و مردوویانەوە, بۆیە ئامانجی ئەو سەردانەش رەخساندنی هەلێك بووە بۆ (وێنە) بۆ ئەوەی وێنەیەکی هیتلەر بگیرێت کە دەروانێتە پەیکەرەکەی نیچە, بۆئەوەی دواتر ئەو وێنەیە لەرێگەی راگەیاندنەکانەوە بڵاوبکرێتەوە و خەڵك وا تێبگەیەنرێت کە نیچە لە هیتلەر رازی بووە!!

لەبەر ئەم هۆیە و لەکاتی خۆیدا رۆژنامەوانیی ئەڵمانی لەکاتی خۆیدا وێنەکەی بڵاوکردەوە و لەژێریدا بە پلارێك نوسیبوی: فۆهرەر لەبەردەم پەیکەری ئەو فەیلەسوفە ئەڵمانییەدا کە هزرو بیری ئەو دوو بزوتنەوەی میللیی گەورەی پاراوکرد..بزوتنەوەی ناسیۆنالیستیی سۆشیالیستی لە ئەڵمانیا وبزوتنەوەی فاشیزم لە ئیتاڵیا.

لەراستیدا (مۆسۆلینی) یەکێك بوو لە گەورەترینی ئەو کەسانەی کە بە فەلسەفەی نیچە سەرسام بوو, زۆربەی

کتێبەکانیشیی خوێندبۆوە، بەڵام ئەوە شتێکی دڵنیایی نییە کە هێتلەر نیچەی ناسیبێت، چونکە لە رۆژگاری جەنگی جیهانیی یەکەمدا ئەم کتێبەکانی(شۆپنهاوەر)ی پێبووە، نەك کتێبەکانی نیچە، ئەمە راستییەکی دڵنیاییە مێژوونوسەکان سەلماندوویانە.

لەکتێبە بەناوبانگەکەشیدا(خەباتی من- ماین کامپف) هیچ ئاماژەیەك بۆ نیچە نییە، ئەمە لەکاتێکدا کە ناوی (شۆپنهاوەر) لەکتێبەکەی و لەناو قسە تایبەتییەکانیشدا هاتووە، ئاماژەدانی هیتلەر بە نیچە بەشێوەیەکی ناڕاستەوخۆ بووە، وەك ئەوەی کە وتوویەتی:-

ئەگەر جولەکە بیانتوانیبا لەوڵاتی ئێمەدا زاڵ بن ئەوا یەکسەر نوسراوەکانی شۆپنهاوەر و نیچە و کانت یان نەدەهێشتەوە، ئەگەر بەلشەفیکەکانیش هەلی ئەوەیان بۆ بڕەخسابا ماوەی دووسەد ساڵێك بەسەرماندا زاڵ بن ئەوا بۆهەتاهەتایە شتێك لە کەلەپوری نەتەوەییمان نەدەمایەوە(بۆ وەچەکانی داهاتو) هەموو خەڵکە مەزنەکانمان لەتووێی لەبیرچووەنەوەدا لەیاد دەچوون، لەوانەبوو هەر وەکو چەتەو تاوانکاریش دەیاندانەبەر!!

مۆسۆلۆنی

لەساڵی(١٩٤٤)دا کە نازییەکان ئاهەنگی یادی سەدساڵەی لەدایکبوونی نیچەیان گێڕا(ئالفرێد رۆزنبێرگ)ی تیۆرکاری حزبەکە وتارێکی تێدا خوێندەوە، تێیدا وتی: پڕبەمانای مێژوویی ڕاستەقینەی وشەکە، چۆن دەسەڵاتدارانی سەردەمەکەی خۆی شەرمیان لە نیچەکردووە، ئاواش بەشەکانی تری جیهان شەرم لە بزوتنەوەی ناسیۆنالیستیی سۆسیالیستی دەکەن.

بێگومان نیچە تاکە سەرکردەی رووحیی بزوتنەوەی نازیزم نەبووە، بەڵام بەدڵنیاییەوە ئەوان زۆر پشتیان پێی بەستووە و هەوڵیانداوە هێزی ئەو لە بەرژەوەندیی بیروباوەڕەکەی خۆیاندا بەکاربهێنن.

بەڵام ئەوە چی بووە لە نیچەدا کە بەدڵی نازییەکان بووە؟بۆچی خۆشیانویستووە؟ ئەوە ئەو پرسیارەیە کە ئەم کتێبە دەیوروژێنێت. لەڕاستیدا ناعەقڵانیەتە سەرسەختەکەی فەلسەفەی نیچە و شێوازە پەرلەمانتارییە پەراشەکەی و تووڕەییە ئاشکراکەی هەموو بەیەکەوە کۆمەڵەشتێکن کە ئەوکاتەی هێتلەرمان بیردەخەنەوە کە دەچووە سەر سەکۆ و گوتارێکی حەماسییانەی دەدا و کڵپەی لە گەلی ئەڵمانی بەردەدا.

کەواتە بەبێ گومان لەیەکچونێك لەنێوان شێوازی نیچە و کەسێتیی هێتلەردا هەیە. بەڵام ئەگەر لەڕووی ناوەڕۆکەوە بڕوانین ئەو مەسەلەکان تێکەڵتر و ئاڵۆزتر چاودەدەن، چونکە ناکرێ ئەو فەلسەفە گرێچن و قورسەی نیچە بچوك و کرچ بکەینەوە بۆ سەر تەنها ئایدیۆلۆژیایەکی نازی یان فاشیستی، هەڵەو تێکەڵکردنەکە ئالێرەدا ڕوودەدات. گومان لەوەدا نییە کە هەندێك بیرۆکەی هاوبەشیان هەن، بەڵام زۆر شتی تریشیان هەن کە ناهاوبەشن. لەوشتانەشیان کە هاوبەشن تێزی دەستەبژێرخوازیی نیچەو جەختکردنەوەی ئەوە لەسەر تاکەبەهێز وکارامەکان و ڕقبوونەوەشی لە خەڵکە لاواز و نەخۆشەکان، ئەوەش شتێکی ڕوونە کە نازییەکان بڕوایان هەر بە ڕەگەزی (ئاری)هەبووە، کە دەبێ بەسەر هەموو ڕەگەزە مرۆییەکانی تردا زاڵ بێت. نیچە سڵی لەوە نەدەکردەوە کە ملیۆنان خەڵك بمرن، ئەگەر مردنەکەیان لە ئازایی و بەهێزیدا نەبێ، هێتلەریش هەر ئەوەی کرد.

لەڕاستیدا فەلسەفەی نیچە دەکرێ لە چەند ڕوویەکەوە ڕاڤەبکرێت،کەواتە دەکرێ ڕاڤەکردنی نازییانەی

فەلسەفەکەشی ڕاست بێت وەك ئەوەی کە ڕاڤەکردنەکانی تری دژە نازیستییەکەش ڕاست دەبن. گومان لەوەدانییە کە نیچە بڕوای بە بیرۆکەی پیاوی مەزن و ڕۆڵی پیاوی مەزن لەمێژوودا هەبووە.بەڵام ڕقیشی لەخەڵکی ئاسایی و جەماوەریش بووە و بە مێگەلی شوبهاندوون.

هەندێکیش دەڵێن فەلسەفەی نیچە خولیای پاڵەوانێتیی تاکەکەسی و ئیرادەی هێز بووە و لەوانەشە بەمە هانی لەدایکبوونی ئایدیۆلۆژیای فاشیزمیانەی لەئەوروپادا داوە و ئەوەش شتێکی ڕوونە کە فاشیزمیش بەپلەی یەکەم پێ لەسەر (هێز) دادەگرێت.

نیچە شتێکی وای دەگووت کە ماناکەی بکاتە ئەوەی : پێویستە ئێمە بەشێوەیەکی مەترسیدارانە بژین, یان بەسەر کەناری مەترسییەوە.

"مۆسۆلینی"ش ئەم دەستەواژەیەی کردووە بە دروشمێك بۆ بزوتنەوەی فاشیزمی ئیتالی .ئەوەش ڕوونە کە ئەوە خوێندنەوەی بەردەوامی نیچە بوو کە ئاراستەی بە مۆسۆلینی لە مارکسیزمەوە گۆڕی بۆئەوەی فەلسەفەی قوربانیدان و شەڕکردن و مردن لەپێناوی نیشتماندا هەڵبژێرێت.

فەلسەفەی نیچە ڕەوایی لەو عەقڵیەتە شەڕەنگێزە شەڕخوازە سەندەوە کە تینووی هێز و خوێنڕشتنە, بەڵام خەڵکانی لاوازیش لەسەر ئەم زەوییە جێگەیان نابێتەوە, و پێویستە لەناوبچن, ئالێرەدا هەندێك بابەتی نزیك لە ئایدیۆلۆژیای نازییانە دەبینین. لەبەر ئەم هۆیەیە "جۆرج لۆکاچ"ی فەیلەسوفی مارکسیزم لەپڕوپاگەندەکردن بۆ سەرمایەداریی سەرووخوازیی ئیمپریالیستیانە بەولاوە چیدیکە نابینێت. هەروەها فۆڕمێکی زۆر مەترسیدارانەی فەلسەفەی ناعەقلانیەشی تێدابینییوە. بەڵام هەندێ خەڵکی تریش دەڵێن کە فاشیست و شەڕخوازەکان و نازییەکان بەشێوەیەکی زیادەڕەوانە فەلسەفەکەی نیچەیان لەپێناوی پڕوپاگەندە کردنە ئایدیۆلۆژییەکەی خۆیاندا بەکارهێناوە. چونکە فەلسەفەکەی زۆر لەوە قووڵترە و مرۆڤانەتریشە, چونکە هزرە پێشبینیکار و باڵادەستەکەی, سەرباری شێوازە شاعیرییەکەی کە هیچ شتێك نییە شان لەشانی بدات بواری ئەوەش دەدات کە لەلایەن فاشیستەکانیشەوە پاوان بکرێت.

بەڵام نازییەکانیش فەلسەفەی کانتیان بۆئەوە بەکارهێنا کە ڕەوایی بە ئایدیۆلۆژیاکەی خۆیان ببەخشن. ئەوەش ڕوونە کە (کانت)لەکاتی فەرمانڕەوایی نازییەکاندا زۆر مەزن و سەلار بووە, بۆیە ئەمەش دەڵێین, چونکە هزرەکەی ئەم زۆر عەقڵانی بووە و شێوازەکەشی وەك ئەوەی نیچە نییە, نە سوکایەتی پێکردنە, نە تووڕەیە و نە جوانیشە .

لەڕاستیدا هەمیشە حزبەسیاسییەکان پێویستیان بەوە هەیە کە کۆمەڵێك ڕۆشنبیر بکەنە پاڵپشتی ئایدیۆلۆژیایەك, بۆیە هەرچەند ڕۆشنبیرەکە گەورەبووبێت, ئەوەندە حزبەکان هەوڵیان داوە هزرەکانی بۆ خۆیان پاوان بکەن. دواتریش هیچ بیریارێك ناتوانێت ڕێگەی ئەوە لە خەڵکانی تر بگرێت کە هزرەکانی بۆ مەبەستە تایبەتەکانی خۆیان بەکاربهێنن. ئەم قسەیە بەسەر نیچە و خەڵکانی تری جگە لە نیچەشدا پیادە دەبێت. ئێمە لەکاتێکدا وا دەڵێین کە نیچە مردووە, بەڵام هێرشبردنی نیچە بۆسەر ئاکاری مەسیحیەت و بانگەشەکردن بۆ وازلێهێنانی و گەڕانەوە بۆسەر بتپەرستێتی بەشداریی کردووە لەوەی کە نێوانی ئەم و نازییەکان لەیەکتر نزیك ببێتەوە, یان بابڵێین هەموو ئەمانە بەیەکەوە وایان کردووە هزرەکەی شیانی ئەوەی هەبێت لەلایەن نازییەکانەوە پاوان بکرێت, یان بەکاربهێنرێت.

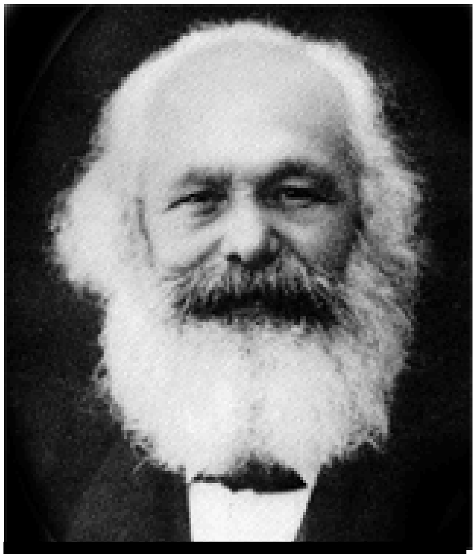

مارکس

فاكتەرێكی تریش هەیە بەشداریی لە بڵاوبوونەوەی باسی ئەم پەیوەندییەی نێوانی نیچە و نازیزمدا كردووە و ئێمە تائێستە باسمان نەكردووە، مەبەستمان لەوەش ئەو ڕۆڵەیە كە "ئەلیزابیس"ی خوشكی نیچە لەم بوارەدا گێڕاویەتی، چونكە ئەوەش شتێكی بەڵگە نەویستە كە ئەویش و مێردەكەشی فاشیستی تۆخ بوون. بۆیە ئەم لە بیستەكانی سەدەی ڕابوردووەوە پڕوپاگەندەی ئەوەی بڵاو دەكردەوە كە "فریدریك نیچە"ی برای فەیلەسوفی فاشیزمە. بگرە ڕێز و سڵاوی خۆیشیی ناردووە بۆ "مۆسۆلێنی" و پێییوتووە كە "تۆ زیندووكەرەوەی بەها ئەرستۆكراتیەكانیت"پڕ بە مانای نیچەییانەی وشەی "بەهای ئەرستۆكراتی" و ئەگەر براكەم زیندوو بوایە لێت ڕازی دەبوو و ئاراستەكانیی پەسەنددەكر.

وەك پێشتریش وتمان ئەو لە ماڵەكەی خۆیدا پێشوازیی لە هیتلەر كرد و ئەو داردەستەی نیچەی پێشكەش كرد كە نیچە وەك داردەست بەكاریدەهێنا و لەگەڕانەكانی ڕۆژانەیدا لەناو چیاكانی سویسرە و ئیتاڵیا و فەرەنسەدا بەكاریدەهێنا.

كانت

بێگومان "ئەلیزابێت نیچە" نازییەكی ڕاستەقینە بووە، بەڵام ئایا براكەی كە خاوەنی گەورەترین عەبقەرییەتی فەلسەفیی تا مێژووی ئەڵمانیایە نازی بووە؟ ئەمە مەسەلەیەكە گومان هەڵدەگرێت سەرباری ئەو لەیەكچوونانەش كە لەنێوان هەردوولادا هەیە. ئەمەش لەبەرئەوەیە كە هزری نیچە هاودژییە، ئیشكالییە، لەبەر ئەم هۆیە "كارڵ یاسبرز"ی فەیلەسوفی ئەڵمانی زۆر بەرامبەر بەوە نەیار و ناڕازی بووە كە هزری نیچە لەلایەن نازییەكانەوە دەستی بەسەردابگیرێت و وتویەتی ئەوە كارێكی نەكردەنییە و دژی ڕاستی و ڕەوایی هزری نیچە یە و خواش بۆخۆی دەزانێت ڕاستیەكان چۆنن....

NIETZSCHE, GODFATHER OF FASCISM?
ON THE USES AND ABUSES OF PHILOSOPHY
JACOB GOLOMB & ROBERT S WISTRICH
PRINCENTON UNIVERSITY PRESS ٢٠٠٢
P . ٣٤١

سەرچاوە / بیان الكتب / ئینتەرنێت.
شوێنی بڵاوكردنەوە: لەچاپكراوەكانی زانكۆی برنستۆن و ئۆكسفۆرد ٢٠٠٢

لاپەڕە :٣٤١ لاپەڕەی قەبارە گەورە

١٦٢